

O

naukowości
muzeów

Spis treści

Od redakcji: O naukowości muzeów.....	2
<i>Agnieszka Pindera, Natalia Słaboń, Anna Saciuk-Gąsowska</i>	
Część pierwsza: problematyka badań w muzeach europejskich	
O badaniach muzealnych.....	9
<i>prof. Charles Esche</i>	
Wypełnianie luki pomiędzy instytucją i artystą. Archiwizacja sztuki performansu w M HKA	18
<i>Lotte Bode</i>	
Taighde: Irlandzkie Muzeum Sztuki Nowoczesnej jako miejsce badań.....	25
<i>dr Lisa Moran</i>	
Część druga: muzeum a uniwersytety	
Muzeum jako miejsce nauki.....	32
<i>dr hab. Tomasz de Rosset</i>	
Dyskusja: „Współpraca muzealno-akademicka”	40
Dyskusja: „Muzeum na uczelni”	59
Część trzecia: muzeum jako laboratorium	
Wytwarzanie różnic – polityka kuratorska.....	69
<i>prof. Beatrice von Bismarck</i>	
Dyskusja: „Naukowość a misja społeczna współczesnego muzeum”	77
Sztuka na wystawie jako publiczna forma ucieczki.....	95
<i>dr Paul O'Neill</i>	
Dyskusja: „Wystawa jako narzędzie uprawiania nauki”	113
Dyskusja: „Muzealium jako przedmiot badań i instrument badawczy”	124
Dyskusja: „Historie mówione – nowa przestrzeń badawcza”	138
Przypisy	143
Noty biograficzne	153

O naukowości muzeów

Agnieszka Pindera, Natalia Słaboń, Anna Saciuk-Gąsowska

Wprowadzenie

W połowie 2021 roku międzyinstytucjonalny zespół – Muzeum Sztuki w Łodzi oraz Narodowego Instytutu Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów – wystosował do środowiska, zarówno w kraju, jak i za granicą, zaproszenie do zgłaszania propozycji wystąpień dotyczących prowadzenia badań w muzeach. Tematy do poruszenia podczas planowanej konferencji zgłosili i muzealnicy, i akademicy, a często osoby łączące te kompetencje, zatrudnione jednocześnie na uczelni i w muzeum. Zarówno duża liczba zgłoszeń, jak i szeroka ich problematyka świadczą o potrzebie przyjrzenia się sposobom uprawiania nauki w muzeach.

Program konferencji *O naukowości muzeów*, która odbyła się 3 i 4 grudnia 2021 roku, ze względu na epidemię COVID-19 w formule online, skomponowany został głównie z nadesłanych zgłoszeń, uzupełnionych o wystąpienia kilku zaproszonych tzw. keynote speakerów. By oddać pole jak największej liczbie zróżnicowanych głosów i umożliwić między nimi dialog, zdecydowaliśmy się poza wystąpieniami indywidualnymi umieścić w programie także dyskusje. Zaproszeni do udziału w nich uczestnicy i uczestniczki poruszyli w toku moderowanych rozmów szereg istotnych kwestii, poczynawszy od współczesnej roli muzeów, instytucji cieszących się dużym zaufaniem społecznym, w obliczu obecnego kryzysu autorytetu nauki. Szeroko dyskutowane były także relacje instytucji muzealnych i uczelni wyższych. Ponadto wiele inspirujących projektów z obszaru muzealnej pracy badawczej zaprezentowano w panelach poświęconych praktykom kuratorskim i konserwatorskim.

Na ręce czytelników składamy nie tylko zapis tekstowy wydarzenia, ale przede wszystkim bieżący przegląd problematyki, z którą dziś mierzą się muzealnicy. Wśród omawianych w ramach konferencji tematów znalazły się nie tylko aktualne pytania, ale także prognozy rozwoju naukowości w muzeach. Szereg zróżnicowanych perspektyw oraz bogactwo dyscyplin, jakie reprezentowali uczestnicy i uczestniczki spotkania, pozwala dostrzec nowe możliwości i potencjał pracy badawczej w instytucjach muzealnych.

O naukowości muzeów to pierwsza publikacja, która poświęcona jest szerokiemu spektrum problematyki współczesnych instytucji, które poza bieżącym opracowaniem i upowszechnianiem zbiorów będących pod ich opieką skupiają, podobnie jak uniwersytety, interdyscyplinarne środowisko naukowe. Niniejszy zbiór tekstów oddaje mu głos.

Struktura tomu

Struktura książki nie jest wiernym odzwierciedleniem programu konferencji. Wygłoszone w 2021 roku wystąpienia zostały nie tylko zredagowane, lecz w niektórych przypadkach napisane na nowo na potrzeby niniejszego tomu. Zapisy dyskusji zostały skrócone lub całkowicie wyłączone ze spisu treści¹. Publikacja nie oddaje także warstwy wizualnej wydarzenia – zawiera jedynie niewielki procent ilustracji, jakie wykorzystali podczas swoich wystąpień prelegenci. Zabiegi te były jednakże konieczne, by nie tylko przedstawić omawianą podczas spotkania problematykę, ale przede wszystkim zaprezentować czytelnikowi wypracowane w jego toku wnioski.

Tom podzielony został na trzy części, z których każda skupia się na odrębnej tematyce. Pierwsza, zatytułowana ***Problematyka badań w muzeach europejskich***, omawia trzy strategie muzeów: w Niderlandach, Belgii i Irlandii. **prof. Charles Esche** przybliży historię Van Abbemuseum w Eindhoven, by omówić szereg przemian w podejściu do roli muzeum, poczynając od 1936 roku, gdy powstała jednostka, do dziś. W tym czasie rozbudowywana była kolekcja sztuki oraz budynek ją mieszczący, jednak przede wszystkim redefinicji i ewolucji podlegała tożsamość instytucji powołanej jako muzeum sztuki nowoczesnej, stojącej w obliczu nowych wyzwań związanych z jej rolą w rzeczywistości społecznej. Autor tekstu i jednocześnie dyrektor Van Abbemuseum, a także pedagog i redaktor wydawnictw Afterall – czasopisma i cykli monografii, podkreśla wagę badań nad historią instytucjonalną. Udowadnia, że nauka uprawiana w muzeach może wnieść wiele do namysłu nad sztuką, a także jej społecznym zaangażowaniem, przysłużyć się może chociażby ponownemu przyjrzeniu się historii sztuki nowoczesnej czy upowszechnieniu dekolonialnego myślenia. Esche mówi także o autokrytyce instytucjonalnej jako formie nauki, metodologicznie powołując się na artystów Michaela Ashera i Andrzeja Fräsera.

Pozostałe dwa teksty w tej sekcji omawiają przykłady projektów z udziałem artystów (Bode) oraz środowiska skupionego wokół instytucji (Moran), odnosząc się jednocześnie do działań na rzecz upowszechniania prowadzonych przez muzea. Na zbiorach M HKA – muzeum sztuki współczesnej powołanego w 1985 roku – w swoim wywodzie opiera się **Lotte Bode**. Są one punktem wyjścia do opisanie współpracy artystek z instytucją w procesie redefiniowania kolekcji sztuki performansu. Autorka zwraca uwagę na konieczność uwzględniania różnorodności form sztuki przez instytucję oraz potrzebę wypracowywania odpowiednich rozwiązań dla ich poszczególnych emanacji. Bode przywołuje kilka zaadaptowanych przez M HKA rozwiązań, m.in. wywiad wideo z artystką (Katyą Ev), rodzaj rozszerzonej instrukcji umożliwiającej wykonanie performansu bez jej udziału, oraz tekst krytyczno-beletrystyczny traktowany jako aneks „ożywiający” dokumentację fotograficzną działań w przestrzeni publicznej z połowy lat 80. (Ria Pacquée). Z kolei utworzenie żywego archiwum performansu negocjuje z instytucją Otobong Nkanga. Co więcej, działać miałyby ono raczej jak media społecznościowe niż typowy muzealny katalog.

Ostatni z tekstów sekcji dotyczy otwartego w 1991 roku irlandzkiego Muzeum Sztuki Nowoczesnej (IMMA) i funkcji, jaką pełni w nim prowadzenie badań. Według **dr Lisy Moran** nie sprowadza się ono jedynie do wspierania projektów kuratorskich i edukacyjnych czy pracy związanej z kolekcją (jej rozbudową i opracowaniem), ale ważną jego częścią jest otwarcie się na nowe wyzwania. Szczególnie wyraźnie widać to na przykładzie trzech projektów zainicjowanych przez IMMA. Są to: letnia szkoła, z uwagi na pandemię zorganizowana zdalnie, co zaowocowało nowymi możliwościami programowymi; dwunastotygodniowy „staż” dla studentów kierunków artystycznych i projektowych; e-czasopismo. Ich istotną wspólną cechą jest zaangażowanie społeczności akademickiej do współpracy, gdyż jak podkreśla Moran, najwartościowsze projekty to te, które czerpią najlepsze wzorce i metodologię z obu światów – muzealnego i akademickiego.

Podążając drogą wytyczoną przez dr Lisę Moran, kolejna z części pod lupę bierze **Relacje muzeów i uczelni wyższych**. **Dr hab. Tomasz de Rosset** (kierownik Działu Muzealnictwa, UMK w Toruniu) osadza przedmiotową naukowość muzeów w kontekście polskiego prawodawstwa, aby przedstawić projekt „muzeum-miejsca dla nauki”, które nie jest dla autora

tożsame z rozumieniem muzeum jako kolejnego wariantu instytucji naukowej. Autor uważa bowiem, że praktyka muzealna to równoległy i autonomiczny nurt wobec tego, czym jest nauka na uniwersytecie. Z tekstem de Rosseta w polemiczny dialog wchodzić dwie następujące po nim dyskusje, poświęcone współpracy muzealno-akademickiej (w której udział wzięli: **dr Marcin Szerle**, Muzeum Miasta Gdyni; **Magdalena Zych**, Muzeum Etnograficzne w Krakowie; **dr Justyna Żak-Szwarc**, Uniwersytet Warszawski; **Agnieszka Rejniak-Majewska**, Uniwersytet Łódzki) oraz specyfice muzeów uczelnianych (z udziałem **dr Urszuli Bończuk-Dawidziuk**, Muzeum Uniwersytetu Wrocławskiego; **prof. dr. hab. inż. Marcina Chrzanowskiego** i **Lilianny Lewandowskiej**, Muzeum Politechniki Krakowskiej; oraz **dr. Łukasza Biskupskiego**, Uniwersytet Łódzki). W ich toku rozmawiano m.in. o korzyściach płynących z współpracy obydwu środowisk, ale także o jej ograniczeniach.

Ostatnia część tomu poświęcona jest przedstawieniu szeregu interdyscyplinarnych działań podejmowanych przez współczesne muzea. *Muzeum jako Laboratorium* otwiera tekst **prof. Beatrice von Bismarck**, w którym autorka proponuje pojęcie konstelacji jako użyteczne do opisu dynamiki relacji między uczestnikami procesu kuratorskiego. Opisuje je, używając do jego zobrazowania sceny z filmu *Po życiu* (reż. Hirokazu Koreeda), w której pewna tymczasowa społeczność zaangażowana jest w proces odtwarzania wspomnień swoich członków. Produkcja, jaka się wówczas odbywa, poprzez rozmowy, ale także pracę z obiektami i działania performatywne, jest dla autorki punktem wyjścia do mówienia nie tylko o konstelacji kuratorskiej, ale także jej wpływie na społeczną i polityczną rolę instytucji. Dla von Bismarck muzeum stanowi figurę, która dzięki swojemu statusowi może sama w sobie służyć do prowadzenia badań – co udowadnia na przykładzie Tenta konsthall w Sztokholmie. Autorka omawia szczegółowo specyficzny rodzaj badań społecznych prowadzonych tam za pomocą wystawy (poprzez decyzje o jej elementach, rozmieszczeniu kształtującym relacje między nimi oraz projektowanym odbiorze). Tezy von Bismarck wybrzmiewają także w dyskusji *Naukowość a misja społeczna współczesnego muzeum* z udziałem **Pauliny Długosz** (Muzeum Miasta Łodzi), **dr. Dominika Kacpra Płazy** (Muzeum Archeologiczne i Etnograficzne w Łodzi), **dr Beaty Nessel-Łukasik** (MNW i Muzeum Józefa Piłsudskiego w Sulejówku) oraz **dr. Karola Franczaka** (Uniwersytet Łódzki). Omawiając cie-

kawe inicjatywy realizowane w muzeach, jakie reprezentują, prelegenci zwrócili się także ku rozważaniom nad relacjami z odbiorcami. Podejmują oni różne strategie: od aktywizowania publiczności poprzez uczynienie z niej partnera, po skupianie się na szkoleniach zespołu, by przekazywał jak najciekawiej wiedzę zgromadzoną w muzeum.

Analizę pracy zespołów muzealnych, w tym kuratorów, choć nieco inaczej niż Bismarck, proponuje także **dr Paul O'Neill**, który traktuje ją jako praktykę badawczą. By tak się stało, należy przestać myśleć o wystawie jako o ostatecznym rezultacie działań, ale uznać ją za element badań i część procesu. W zgodzie z tym twierdzeniem powstawały projekty zaprezentowane przez **dr Dorotę Jędruch** (Uniwersytet Jagielloński) i **Dorotę Seweryn-Puchalską** (Muzeum Nadwiślańskie w Kazimierzu Dolnym) podczas dyskusji *Wystawa jako narzędzie uprawiania nauki*, z udziałem **dr. Tomasza Załuskiego** (Uniwersytet Łódzki).

Tom zamykają dwie dyskusje. Pierwsza z nich – *Muzealium jako przedmiot badań i instrument badawczy*, z udziałem **Aleksandry Janiszewskiej-Cardone** (Muzeum Narodowe w Warszawie), **Elżbiety Modzelewskiej** (Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie), **dr. Łukasza Nawrockiego** i **Marii Romanowskiej-Zadrożnej** (NIMOZ) – skupiała się na zagadnieniach konserwatorskich oraz badaniach proveniencji. Spotkanie **Anny Michalskiej** (Muzeum Kinematografii), **dr. Mariusza Niestrawskiego** (Muzeum Narodowe Rolnictwa w Szreniawie) oraz **dr hab. prof. UŁ Kai Kaźmierskiej** (Uniwersytet Łódzki) poświęcono *Historiom mówionym* – relatywnie nowemu zagadnieniu w badaniach muzealnych.

Chcąc możliwie szeroko zarysować pole do dalszej dyskusji, nie tracąc przy tym specyfiki rozległego problemu, jakim jest tytułowa naukowość muzeów, pragnęliśmy, by niniejszy tom stanowił polifoniczny zapis zmagania muzealniczek i muzealników oraz strategii radzenia sobie tą z kwestią w instytucjach o zróżnicowanych profilach i zasięgach działalności. Jak zauważyła w recenzji naukowej tejże publikacji prof. Wioletta Kazimierska-Jerzyk, książka przedstawia reprezentatywne spektrum przykładów metod i praktyk działania, które pozwalają dostrzec skalę problemu, jak również odrębność doświadczenia muzealnego wobec akademickiego.

O organizatorach konferencji *O naukowości muzeów*

Muzeum Sztuki w Łodzi od 2013 roku ma status jednostki naukowo-badawczej². Zgodnie z polskim ustawodawstwem instytucja, która ubiega się o włączenie w instytucjonalny obieg naukowy, winna uprzednio wyodrębnić w ramach swojej struktury komórkę poświęconą wyłącznie działalności badawczej i jej sprawozdawczości. W przypadku Muzeum Sztuki w Łodzi wybór padł na obecny już w strukturze organizacyjnej dział – Centrum Muzeologiczne. Historia Centrum Muzeologicznego, jako komórki Muzeum Sztuki w Łodzi³, sięga roku 1998, kiedy to Mirosław Borusiewicz wraz z objęciem posady dyrektora zainaugurował pracę tego działu. Za kadencji dyrektorskiej Jarosława Suchana, rozpoczętej w 2006 roku, Centrum Muzeologiczne przekształciło się w dział odpowiedzialny za program publiczny instytucji, ale przede wszystkim za działalność naukową. Stając się w niedługim czasie katalizatorem projektów badawczych oraz współpracy z przedstawicielami świata akademickiego, Centrum Muzeologiczne okazało się punktem węzłowym dla wielu rozległych projektów naukowych prowadzonych zarówno przez samo Muzeum, jak i we współpracy z podmiotami zewnętrznymi. Co istotne dla kontekstu lokalnego, Centrum Muzeologiczne stało się łącznikiem między instytucją a łódzkim środowiskiem akademickim. W dziale tym pracowali m.in. dr hab. Andrzej Leśniak, dr Paweł Polit, Daniel Muzyczuk, dr Łukasz Zaremba oraz Marta Madejska; obecnie tworzą go Agnieszka Pindera i Natalia Słaboń. Wśród przedsięwzięć realizowanych przez Centrum Muzeologiczne warto wymienić: projekt *Związki literatury i sztuki w Polsce po 1945 roku*, czyli serię seminariów i podsumowujący ją zbiór tekstów pod redakcją dr. Pawła Polita (Muzeum Sztuki) i dr Magdaleny Lachman (Uniwersytet Łódzki); wieloletni interdyscyplinarny projekt *Awangardowe muzeum Agnieszki Pindery* i Jarosława Suchana, na który składały się: konferencja, sympozjum, wystawa, monografia naukowa i strona internetowa; prowadzone przez Daniela Muzyczuka i Agnieszkę Pinderę wieloletnie interdyscyplinarne badania nad spuścizną Studia Eksperymentalnego Polskiego Radia, których ukoronowaniem jest seria wydawnictw „Biblioteka SEPR”, czy badania z obszaru historii mówionych, których pierwszy etap sfinalizowano w książce *Proszę mówić dalej. Społeczna historia Muzeum Sztuki w Łodzi* (red. Marta Madejska, Agnieszka Pindera i Natalia Słaboń).

Pomysł na konferencję *O naukowości muzeów* zrodził się z potrzeby sieciowania z przedstawicielami instytucji, które podobnie do łódzkiego muzeum podchodzą do badań i ich upowszechniania. Do momentu wprowadzenia tzw. Ustawy 2.0 Muzeum Sztuki było częścią konsorcjum muzeów o statusie naukowym. Zmiany w prawie o szkolnictwie wyższym i nauce zmarginalizowały jednak szereg placówek, prowadząc w wielu przypadkach do rezygnacji z prowadzenia badań w sformalizowany sposób⁴. Konferencja służyć miała rozpoznaniu pola i wypracowaniu nowych obszarów współpracy międzyinstytucjonalnej.

Narodowy Instytut Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów włączył się w zorganizowanie konferencji *O naukowości muzeów* jako instytucja powołana do aktywizowania rozwoju muzeów i muzealników, a sukces w realizowaniu zadań statutowych zależy od właściwego zdiagnozowania potrzeb i ambicji zarówno placówek muzealnych, jak i ich pracowników. Muzea działające jako ośrodki badawcze to kierunek, w którym zmierzają na razie duże muzea polskie, mające przygotowany do takiej pracy zespół, dobrze wyposażone pracownie konserwatorskie, możliwości zdobywania i właściwego spożytkowania grantów przewidzianych na badania naukowe i szansę nawiązania współpracy z ośrodkami akademickimi, co pozwala na badania interdyscyplinarne. Próba analizy sytuacji w muzealnictwie może nie tylko wspomóc działalność instytucji muzealnych, m.in. poprzez propozycje specjalistycznych szkoleń, ale może skutkować też postulowaniem rozwiązań legislacyjnych, które ułatwiłyby osiągnięcie celu, w tym przypadku prowadzenia badań naukowych, będących pewnym wyzwaniem dla pracowników muzeów. Ten nowy obszar działalności muzeów, wśród wielu innych, jak choćby zaangażowanie w życie nie tylko kulturalne, ale i społeczne, pozostaje wciąż polem do namysłu. Jeśli powstaną dotyczące go przepisy prawne, muszą być spójne i dla instytucji o znaczeniu narodowym, i dla małych, lokalnych muzeów, których jest zdecydowanie więcej. Konferencja *O naukowości muzeów* skierowała uwagę na znaczenie tworzenia, a nie tylko upowszechniania wiedzy w muzeach, ale to dopiero początek debaty i poszukiwania rozwiązań.